

Доклад за оценка

Преподаване на права на човека в българските университети

2022 г.

UiO Norwegian Centre for Human Rights
University of Oslo

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

Настоящият доклад картографира и оценява наличието и формите на преподаване на права на човека в българските университети, предлагащи обучение по специалност „право“.

Документът е разработен в рамките на предефиниран проект № 5 „Засилване на националния капацитет за ефективно изпълнение на решенията на Европейския съд по правата на човека“ рег. № 93-00-77/04.03.2020 г, с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм 2014-2021 г. по Програма “Правосъдие“ .

Цялата отговорност за неговото съдържанието се носи от бенефициента и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на програмния оператор или на донора.

За донора

Целта на финансовият механизъм на Европейското икономическо пространство и Норвежкия финансов механизъм 2014-2021 г. (ФМ на ЕИП и НФМ) е намаляване на икономическите и социални различия и укрепване на двустранните отношения чрез партньорски проекти, обмен на опит и добри практики.

България е четвъртият най-голям получател на средства: 210,1 млн. евро.

Норвежкия финансов механизъм осигурява 95,1 млн. евро, предоставени от Норвегия.

Автор:

Норвежки център по правата на човека, Университет в Осло

Със съдействието на:

Департамент „Право“, Нов български университет

Дирекция „Процесуално представителство на Република България пред Европейския съд по правата на човека“, Министерство на правосъдието

Контакти за кореспонденция:

Електронна поща: project5@justice.government.bg

Интернет страница: <http://humanrights.bg/>

ФБ страница на Програма „Правосъдие“: <https://www.facebook.com/MJNFM>

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

Съдържание

Въведение	2
Преподаване по права на човека в Европа и отвъд	3
Основна информация, събрана и анализирана в доклада за оценка	4
Оценка на наличността на курсове	5
Оценка на наличността на учебни материали на български език	7
Оценка на човешките ресурси	11
Обучение по правата на човека	12
Заключителни бележки	14
Препоръки.....	15
Приложение 1: Отговори на преподавателите на анкетата „Ефективност на преподаването по права на човека в българските университети“	17
Приложение 2: Коментари на студентите към проучването „Ефективност на преподаването на право в областта на правата на човека във висшите учебни заведения в България“	23

Въведение

Целта на настоящия общ доклад е да се картографира и оцени наличието и формите на преподаване на права на човека в българските университети, предлагащи придобиване на висше образование по специалността "право". Обучение по право предлагат девет български университета , а именно Русенски университет „Ангел Кънчев“(РУ), Бургаски свободен университет (БСУ), Нов български университет (НБУ), Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ), Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (СУ), Югозападен университет „Неофит Рилски“ (ЮЗУ), Университет за национално и световно стопанство (УНСС), Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ (ВТУ), Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“ (ВСУ).

Преди да се пристъпи към оценка на преподаването на права на човека в българските университети, следва да се изясни какво се разбира под права на човека. За целите на настоящия доклад, под международно и европейско право в областта на правата на човека, разбираме норми и стандарти в областта на правата на човека, базирани на основните договори на ООН и европейските договори в областта на правата на човека, с акцент върху договорите, които са обвързващи за България като високодоговаряща страна. Настоящият доклад служи като първа стъпка по пътя към правилно разбиране, изграждане на капацитет и гарантиране, че преподаването по международно и европейско право в областта на правата

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

на човека в българските университети се осъществява от квалифицирани кадри и спомага за по-нататъшното интегриране и развитие на правата в националната правна система.

Изпълнението на проекта се основава на сътрудничеството между Норвежкия център по правата на човека (Университет в Осло) с Дирекция „Процесуално представителство на Република България пред Европейския съд по правата на човека, Министерство на правосъдието на Република България“ (Дирекция ППРБЕСПЧ) и Нов български университет (НБУ). Докладът се базира на информация от писмени данни от съответните български университети и две анкети (онлайн въпросници) до студенти и преподаватели в тези университети. Въпросниците са попълнени в периода април-август 2021 г. Докладът, на първо място, ще предостави кратко общо въведение в юридическото образование по правата на човека със специален акцент върху Европа. След това ще изложи информацията, събрана чрез анкетите, преди да продължи с оценка за наличието на програми, учебни материали, кадри и продължаващо обучение по права на човека. Докладът завършва с някои заключителни бележки и конкретни препоръки.

Преподаване по права на човека в Европа и отвъд

Преподаването по права на човека се развива бързо, като следва плътно развитието на международното и регионалното право в тази област. С течение на времето международноправните норми си извоюваха важно място на национално равнище, най-вече като част от конституционните гаранции за правата на човека. Въпреки че , поради различията в програмите между европейските страни, не е лесно да се очертаят общи критерии при все ефекта на хармонизация на Болонския процес и Европейското пространство за висше образование, има няколко програми на европейско и международно ниво, които могат да послужат като добри примери и да се адаптират с необходимите корекции според особеностите на българската правна система и култура.¹ Могат да бъдат споменати няколко магистърски специализации в областта на правата на човека в различни европейски университети, които включват и Център за правата на човека.² От институционална гледна точка следва да се подчертае мястото на Асоциацията на институциите по правата на човека (АНРИ) — мрежа от над 70 институции, които извършват научноизследователски и образователни дейности в областта на правата на човека.³ Що се отнася до сътрудничеството

¹ За подробен списък от над 40 подходящи магистърски програми, вж. „Masters Programs in Human Rights“ на <https://www.humanrightscareers.com/human-rights-masters>.

² Сред тях напр. програмите на Утрехтския университет, Виенския университет, Университета в Осло, Университета в Лунд и Университета в Есекс.

³ Институциите членки на АНРИ са от над 30 различни държави. Целта на АНРИ е да обедини изследователи в областта на правата на човека от различни дисциплини, да улесни обмена на идеи и сътрудничеството и да насърчи научните изследвания, образованието и дискусиите в областта на правата на човека. АНРИ подкрепя

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

в образованието по правата на човека, макар и не само в областта на правото, важна структура е Глобалният кампус по права на човека.⁴ Той е широкомащабна мрежа от университети за образование в областта на правата на човека и демокрацията, която има присъствие в седем региона на света. Тези два институционални механизма, както и техните членове, биха били подходящи партньори на българските университети, които желаят да разработят модерни програми по права на човека.

Основна информация, събрана и анализирана в доклада за оценка

Настоящият доклад се базира на информация, предоставена като отговори на въпросници от преподаватели и студенти в български университети на английски език. Двата въпросника, разработени от тримата партньори по проекта, събраха информация по следните основни въпроси:

1. Картографиране на курсовете по права на човека

- Има ли задължителни курсове по права на човека?
- Има ли избираеми курсове по права на човека?
- Колко часа обучение по права на човека се предлагат в други свързани курсове? Колко часа преподаване по права на човека се предлагат в рамките на образователната степен по право?

2. Картографиране на учебните материали в областта на правата на човека

- Има ли материали на български език, посветени на международното и европейско право в областта на правата на човека?
- Какви материали на английски език се използват, ако има такива?
- Използва ли се литература на други езици?

3. Картографиране на наличния преподавателски състав

- Колко преподаватели, притежаващи подготовка в областта на правата на човека, са ангажирани в момента от различни университети (основните български университети)?
- Колко от тях имат докторска степен от чужбина?

докторантите и улесняването на обмена между различните институции членки. За повече информация, вж. <https://new.ahri-network.org/our-story>.

⁴ Глобалният кампус по правата на човека (Global Campus of Human Rights) е интердисциплинарен център за високи постижения, подкрепян от ЕС. Тази глобална мрежа от университети има присъствие в седем региона на света, а именно Африка, Арабския свят, Азиатско-тихоокеанския регион, Кавказ, Европа, Латинска Америка и Карибския басейн, Югоизточна Европа. За повече информация, вж. <https://gchumanrights.org/about-us.html>.

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

- Колко от тях имат степен, придобита в България?
- Преподават ли курс по правата на човека? Ако не, защо не?

4. Картографиране на наличното обучение по правата на човека за академичния състав, неправителствените организации и практикуващите юристи (за последните пет години)

- Какъв вид обучение по правата на човека е налично за академичния състав, ако има такова?
- Кои конкретни институции работят в областта на правата на човека (основни институции)?
- Налично ли е институционализирано и постоянно обучение в областта на правата на човека или такова се предлага инцидентно?

Събирането на информация за тези четири стълба ни позволява да оценим актуалното състояние на преподаването по права на човека в българските университети, а също така полага основата във втората част на проекта да бъдат набелязани подходящи усилия с цел подобряване.

Отчитайки че учебните програми са въпрос на автономно решение на университетите и че преподавателите се движат между университетите⁵ или могат да са ангажирани с други работни места, информацията би могла да има някои недостатъци. Предвид тези съображения информация е събрана по различни канали. Една част е събрана чрез двете анкети, администрирани през периода **април-август 2021 г.**, друга чрез писмени запитвания от страна на Дирекция ППРБЕСПЧ до съответните университети. Извършени са и справки в публично достъпни данни, където информацията е била неубедителна.

Оценка на наличността на курсове

Всички оценявани юридически факултети са интегрирали образованието по правата на човека в учебните си програми под формата на самостоятелни курсове, обособени модули в други свързани курсове или и двете. По-конкретно, всички български университети

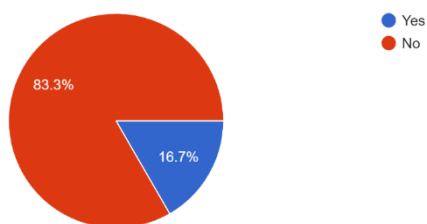
⁵ Трябва да се има предвид, че очакваме тази тенденция да бъде ограничена в рамките на следващите няколко години след някои законодателни ограничения по отношение на акредитацията на програми по право в българските университети от 2020 г. нататък. Съгласно последните промени, всеки университет следва да разполага със собствен академичен състав, който провежда не по-малко от половината от аудиторните и практическите семинари във всяка специалност, а лицата с академичен ранг (професори и доценти) следва да провеждат не по-малко от 70 % от лекционните курсове. Следователно органът по акредитация повече няма да включва един преподавател в акредитацията на повече от една университетска програма по право.

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

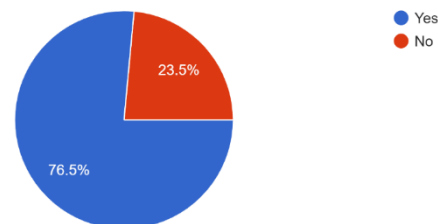
преподават правата на човека като част от конституционното право и международното публично право, които са задължителни курсове. По-рядко, съдържание, свързано с правата на човека, се намира в курсове като европейско право (РУ, НБУ, ВСУ), бежанско право (НБУ и ВСУ) и международно наказателно право (РУ и ВСУ). Само два университета — ВТУ и БСУ, не предлагат отделен курс по права на човека, докато останалите седем преподават въпроси, свързани с темата, както в самостоятелни, така и в свързани курсове.⁶

От седемте университета със самостоятелни курсове по правата на човека, шест ги предлагат изключително като избираеми дисциплини (РУ, НБУ, ПУ, ЮЗУ, УНСС и ВСУ). Изключение

1. Are there any compulsory courses on human rights law at your university?
18 responses

2. Are there any elective courses on human rights law?
17 responses

от това е СУ, чиято наскоро създадена магистърска програма „Защита на основните права“ предлага тринадесет отделни курса по правата на човека, седем от които са задължителни. От всички оценени университети НБУ и СУ имат най-всеобхватните учебни програми и обхващат теми, свързани с правата на човека, в по-широко и по-специализирано разнообразие, включително избираеми курсове по правата на детето и по Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ).

По подобен начин магистърските програми в НБУ и СУ обхващат най-голям брой часове по съдържание, свързано с правата на човека. По-конкретно, магистърската програма на НБУ по право предлага общо 167 часа образование, свързано с правата на човека, 90 от които са в отделни курсове. От своя страна учебните програми на магистърските програми на СУ по право, право на ЕС и защита на основните права предлагат съответно 30, 540 и 75 часа съдържание, свързано с правата на човека. Следват магистърските програми по право в УНСС и РУ, които включват съответно 45 и 60 часа обучение по правата на човека чрез самостоятелни курсове. В случая на ЮЗУ, ПУ и ВСУ техните самостоятелни курсове по права на човека включват 30 часа. За никой от оценяваните университети обаче не се изясни какъв е броят на часовете по права на човека, които се преподават като компонент в рамките на други курсове.

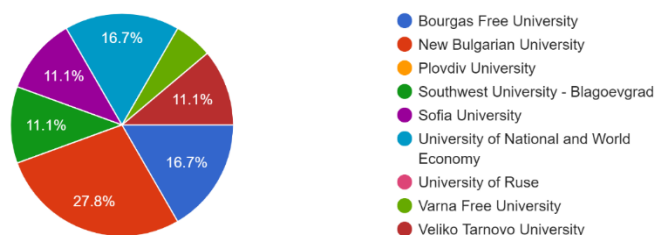
⁶ Според уебсайта на БСУ обаче има избираем курс, озаглавен „Правна защита по Европейската конвенция за защита на правата на човека“, предлаган по време на 10-ия семестър на магистърската програма по право. За повече информация вж. <https://e-services.bfu.bg/common/plan-view-en.php?id=3508>.

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

Оценка на наличността на учебни материали на български език

Бяха получени общо 18 отговора от преподаватели на въпросника „Ефективност на преподаването по права на човека в българските университети“,⁷ един от които беше попълнен оскъдно. По-голямата част от отговорите са от НБУ (5), следвани от БСУ (3), УНСС (3), ВТУ (2), СУ (2) и ЮЗУ (2). От ВСУ е получен само един отговор, а РУ или ПУ не са взели участие със свой представител.

Which university do you teach at?
18 responses

Що се отнася до учебните материали по международно и европейско право в областта на правата на човека, двама преподаватели (БСУ и ВСУ) посочват, че има „много материали на български език, единадесет (НБУ, СУ, ЮЗУ, УНСС и ВТУ) твърдят, че само „отделни“, двама (БСУ и НБУ) заявяват, че няма такива, а трима (БСУ, НБУ и УНСС) са оставили въпроса без отговор. От двата случая, в които наличието на материали на български език е счтено за изобилно, само един от участниците посочва литература (БСУ). Там където е посочено наличие само на „отделни“ материали на български език, седем участници посочват конкретна библиография (двама участници от ЮЗУ, трима от НБУ и двама от УНСС). Най-често цитираните автори сред двете групи участници са Атанас Семов (4),⁸ Евгени Танчев(3),⁹ Орлин Борисов (3),¹⁰ Цветана Каменова (2),¹¹ Диана Ковачева (2)¹² и Януш Симонидес (2).¹³

⁷ Вж. приложение 1 — Отговори на преподавателите.

⁸ Атанас Семов, *Права на гражданите на Европейския съюз - Том I Правен режим на защитата на правата на човека в ЕС* (Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2013).

⁹ Евгени Танчев (ред.), *Основни права на човека* (Юриспрес: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2002 г.).

¹⁰ Орлин Борисов, *Правата и задълженията на малцинствата според международното право* (Нова звезда, 2007); Орлин Борисов, *Международноправна защита на правата на човека* (Нова звезда, 2007).

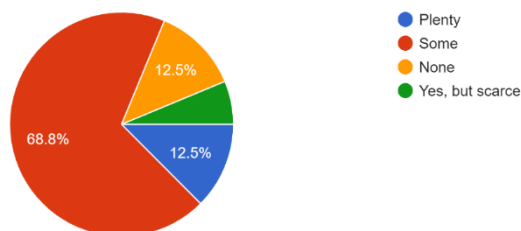
¹¹ Цветана Каменова, *Международно хуманитарно право* (София Българска академия на науките, 2011).

¹² Диана Ковачева, *Индивидът в международното право: Правосубектност на физическите лица в контекста на международното право на защита на правата на човека и международното хуманитарно право* (Сиела, 2018).

¹³ Януш Симонидес (ред.), *Права на човека: Международна защита. Мониторинг. Въвеждане в действие* (БСУ, 2006).

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

7. Are there dedicated teaching materials in Bulgarian on international and European human rights law?
16 responses

От своя страна, от 68-те отговора на студенти на анкетата „Ефективност на преподаването по права на човека във висшите учебни заведения в България“¹⁴ само шестнадесет студенти твърдят, че са запознати със съществуването на учебни материали по европейско или международно право в областта на правата на човека на български език. Сред отговорите на студентите най-често споменаваният източник е коментарът на O'Boyle *et al* относно Европейската конвенция за правата на човека¹⁵, с общо четири споменавания и съвпадащ с отговора на един преподавател. Освен това трима автори, споменати в отговорите на студентите, се припокриват с тези, посочени от преподавателите, а именно Евгени Танчев,¹⁶ Цветана Каменова¹⁷ и Орлин Борисов.¹⁸

На въпроса дали се използват учебни материали на английски език, петима преподаватели отговорят утвърдително (от БСУ, СУ, ЮЗУ, ВТУ и ВСУ), шест други заявяват, че се използват само понякога (от НБУ, СУ, ЮЗУ и УНСС), четирима са посочили, че изобщо не се използват (от БСУ, НБУ и ВТУ), а трима не дават никакъв отговор (от БСУ, НБУ и УНСС). Сред тези, които дават положителен отговор („да“ или „понякога“), само трима предлагат списък с материали (от БСУ и ЮЗУ).

¹⁴ Вж. приложение 2 — Отговори на студенти.

¹⁵ Дейвид Харис, Майкъл О'Бойл, Колин Уорбрик, Ед Бейтс, Карла Бъкли, *Право на Европейската конвенция за правата на човека* (Сиела, 2015 г.).

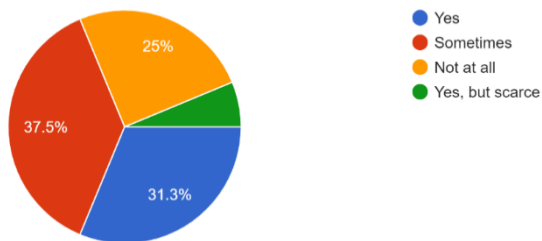
¹⁶ Евгени Танчев (ред.), *Основни права на човека* (Юриспрес: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2002 г.).

¹⁷ Емилия Друмева и Цветана Каменова, "Права на човека" в *Основни права на човека* (Юриспрес: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2002).

¹⁸ Орлин Борисов, *Права и задълженията на малцинствата според международното право* (Нова звезда, 2007); Орлин Борисов, *Международноправна защита на правата на човека* (Нова звезда, 2007).

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

9. Are English language teaching materials being used?
16 responses

Посочените заглавия се различават между тези групи и не е постигнато съгласие по нито един от споменатите източници, които включват книги¹⁹ и интернет връзки.²⁰ Отговорите на студентите също са разнообразни, като някои посочват заглавия на книги, а²¹ други споменават конвенции и разпоредби като част от учебните си програми²². Единственият източник, цитиран както в отговорите на студентите, така и на преподавателите, е изданието на Съвета на Европа „Въведение в Европейската конвенция за правата на човека.”²³

Двама от анкетирания преподаватели твърдят, че използват учебни материали на езици, различни от английския (СУ и ВСУ), шест заявяват, че правят това само понякога (от БСУ, НБУ, СУ, ЮЗУ и ВТУ), петима отговорят, че изобщо не използват такива (от НБУ и УНСС),

¹⁹ Olivier de Schutter, *International Human Rights Law. Cases, materials, Comentary* (1st edn, Cambridge University Press 2011); Stefan-Ludwig Hoffmann (ed), *Human Rights in the Twentieth Century* (Cambridge University Press 2011); Robert Schütze, *European Constitutional Law* (1st edn, Cambridge University Press 2012); Council of Europe, *Introduction to the European Convention on Human Rights - The Rights Guaranteed and the Protection Mechanism* (Human Rights Files No. 1) (2005); Thomas Hammerberg, *Human Rights in Europe: No Grounds for Complacency* (Council of Europe Publishing Editions 2011); Council of Europe, *Human Rights of Roma and Travellers in Europe* (Council of Europe Publishing Editions 2012); Anthony Arlidge and Igor Judge, *Magna Carta Uncovered* (Hart Publishing 2014).

²⁰ Посочените интернет връзки са: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/>; <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>; <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?CM=8&CL=ENG>

²¹ Antonio Reis Monteiro, *Ethics of Human Rights* (Springer 2014); Dinah Shelton (ed), *The Oxford Handbook of International Human Rights Law* (Oxford University Press 2013); Jill Marshall, *Personal Freedom through Human Rights Law?: Autonomy, Identity and Integrity under the European Convention on Human Rights* (Brill 2008); Moll Land and Jay Aronson (eds), *New Technologies for Human Rights Law and Practice* (Cambridge University Press 2018); Norman Weiß and Jean-Marc Thouvenin, *The Influence of Human Rights on International Law* (Springer 2015); William Schabas, *The European Convention on Human Rights: A Commentary* (Oxford University Press 2015); Ilias Bantekas and Oette Lutz, *International Human Rights Law and Practice* (Cambridge University Press 2019); Costas Douzinas, *Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism* (Routledge-Cavendish 2007); Conor Gearty and Costas Douzinas (eds), *The Cambridge Companion to Human Rights Law* (Cambridge University Press 2012); Council of Europe, *Introduction to the European Convention on Human Rights - The Rights Guaranteed and the Protection Mechanism* (Human Rights Files No. 1) (2005).

²² Регламент (ЕС) № 1215/2012 на Европейския парламент и на Съвета от 12 декември 2012 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела.

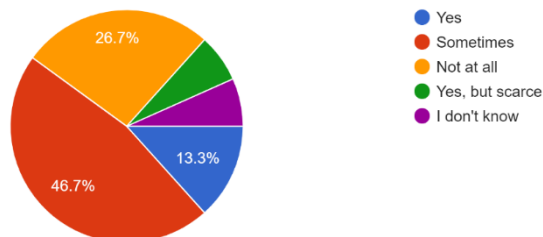
²³ Council of Europe, *Introduction to the European Convention on Human Rights - The Rights Guaranteed and the Protection Mechanism* (Human Rights Files No. 1) (2005).

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

единият не е сигурен (ВТУ), а останалите четирима не отговарят на въпроса (от БСУ, НБУ и УНСС). Тези, които са отговорили утвърдително, посочват, че учебните материали са на немски (1, СУ), френски (1, ЮЗУ)²⁴ и руски (1, ЮЗУ)²⁵.

10. Is literature on other languages used?

15 responses

Въз основа на горепосочената информация може да се заключи, че наличието на материали по права на човека в оценяваните университети може и трябва да бъде подобро. Повечето от източниците на български език, посочени във въпросниците, са на повече от десет години и обхващат много специфични аспекти на международното право в областта на правата на човека. Тъй като правото в областта на правата на човека е предмет на непрекъснато развитие, учебниците трябва да се актуализират на всеки 3—5 години. Качеството на материалите на английски език е добро и от по-общ характер, обхващащо както международните, така и европейските аспекти на правото в областта на правата на човека. По отношение на източниците на английски език също е необходимо непрекъснато да се следят новостите и да се използват актуализирани материали. Може да се отбележи, че съществува ясна и до известна степен разбираема ориентация към преподаването на европейската рамка за правата на човека. Въпреки че ЕКПЧ и Хартата на основните права на ЕС са много важни за българската правна система, от решаващо значение за юридическото образование в областта на правата на човека е да бъдат обхванати и важни международни аспекти, като се има предвид, че България е страна по основните международни договори в областта на правата на човека²⁶. Също очаквано, списъкът с материали на езици, различни от български и английски език, е много ограничен и съсредоточен главно върху регионалните аспекти на защитата на правата на човека.

²⁴ Olivier de Schutter, Jean-Yves Carlier, *La charte des droits fondamentaux de l'Union européenne. Son apport à la protection des droits de l'homme en Europe* (Bruylant 2002)

²⁵ Манукян В. И. ЕСПЧ: право, прецеденти, коментари, Киев, 2006; Региональные системы защиты прав человека (под ред. Абашидзе) 2012; Международная и внутригосударственная защита прав человека 2011.

²⁶ За повече информация, вж. <https://www.ohchr.org/en/countries/bulgaria>. Някои от последните заключителни забележки са на Комитета за премахване на дискриминацията по отношение на жените (2020 г.); Комитета по икономически, социални и културни права (2019 г.); Комитета по правата на човека (2018 г.); Комитета за правата на хората с увреждания (2018 г.); Комитета срещу изтезанията (2017 г.); Комитета за премахване на расовата дискриминация (2017 г.); Комитета по правата на детето (2016 г.).

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

Оценка на човешките ресурси

Информацията относно броя на кадрите от академичния състав с експертен опит и/или обучение в областта на правата на човека, които понастоящем са ангажирани с преподаване в оценяваните институции, варира в широки граници. Отговорите на въпросника варират в различните институции, но шест от седемте институции, представени в проучването, имат поне един преподавател с квалификация или опит в областта на правата на човека. Най-голям брой се открива в отговорите на ЮЗУ, в които един от двамата попълнили анкетата преподаватели твърди, че десет от неговите колеги притежават експертен опит в областта на правата на човека или са преминали релевантно обучение, а другият не е дал отговор. По сходен начин, отговорите на един участник от УНСС разкриват, че има четирима преподаватели с квалификация по правата на човека, докато другите двама участници от този университет не дават отговор на въпроса. Подобна ситуация е налице в случая на БСУ, където един участник посочва, че „един или двама“ преподаватели са подготвени в областта на правата на човека, друг твърди, че няма подготвени колеги, а последният не е отговорил.

Получените отговори са непоследователни и сред участниците с една и съща институционална принадлежност. Например НБУ представя четири различни отговора от своите петима участници, които поставят общия брой на преподаватели с познания в областта на правата на човека в диапазон от 1—5. По същия начин двамата участници от ВТУ считат, че броят на колегите в тяхната институция се колебае около 3—5. Прави впечатление, че най-явното несъответствие идва от СУ, където един от двамата участници в проучването, твърди, че „всеки под 45-годишна възраст“ притежава експертен опит и/или обучение в областта на правата на човека, докато другият заявява, че има „едва няколко, ако изобщо има такива“.

На въпроса колко от преподавателите притежават докторска степен от чужбина, един участник от НБУ отговоря „пет“, а един участник от УНСС отговаря, че са само двама. Нито един от тях обаче не предоставя допълнителни данни. Останалите 16 участници или отговорят, че нито един от колегите им не е преминал обучение по правата на човека в чужда държава, или изобщо не дават отговор на този въпрос.

От друга страна, резултатите от проучването показват, че повечето от специалистите с докторска степен по права на човека са получили тази квалификация в България. Следва да се отбележи обаче, че понастоящем в България няма акредитирана докторска програма по права на човека, но е възможно да се получи докторска степен по право (конституционно право, международно публично право или право на Европейския съюз) въз основа на дисертация по тема за правата на човека. Освен това, както и при предходните въпроси, има значителни несъответствия в отговорите, предоставени от участниците. Въз основа на информацията, получена от ЮЗУ например, може да се изчисли, че броят на преподавателите

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

с докторска степен по правата на човека от България е някъде между един и десет. Подобно, отговорите на СУ поставят общия брой на тези специалисти в много широката рамка между „всички“ и „едва няколко“. В отговорите на НБУ е определен по-тесен диапазон, като броят на преподавателите е около 3—4 души. Отделни участници от ВТУ и УНСС заявяват, че четирима от колегите им в съответните институции притежават докторска степен по човешки права от България, докато един участник от БСУ твърди, че няма такива. Общо седем участници (от БСУ, НБУ, УНСС и ВТУ) не дават отговор.

И накрая, резултатите от проучването показват, че повечето преподаватели с образование или подготовка в областта на правата на човека понастоящем преподават курсове по права на човека (избирателни или задължителни). Всъщност, десет от осемнадесетте участници (от НБУ, СУ, ЮЗУ, ВТУ, УНСС и ВСУ) дават утвърдителни отговори и само един отговаря отрицателно (БСУ). От друга страна, трима участници (СУ, ЮЗУ и ВТУ) твърдят, че не знаят, а четирима други (от БСУ и УНСС) не отговарят. Особено сред тези, които отговарят с „да“, и петимата участници от НБУ са последователни в отговорите си, като потвърждават, че всичките им колеги с квалификация или експертиза в областта на правата на човека преподават в тази област. Единственият участник, който е отговорил с „не“ (БСУ), обаче не е дал обяснение защо това може да е така. Въпреки това, въз основа на предишните му отговори, може разумно да се предположи, че той счита, че понастоящем никой с квалификация или експертиза в областта на правата на човека не преподава в БСУ, тъй като в тази област няма специализирани курсове.

Общото впечатление въз основа на гореизложеното е, първо, че участниците не са непременно добре информирани относно квалификацията на своите колеги и, второ, че квалификация в областта на правата на човека, придобита в чужбина, не е обичайна практика. Ясно е обаче, че познанията в областта на правата на човека са предпоставка за преподаване в университетите на специални курсове или на компоненти с такова съдържание в други курсове.

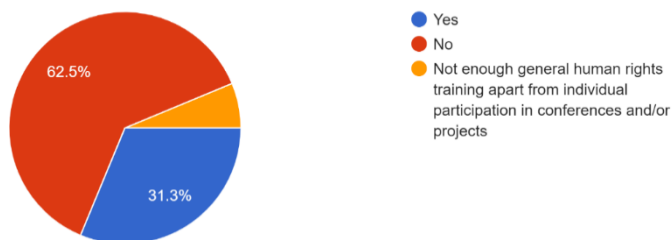
Обучение по правата на човека

Въпросът относно наличието на обучение по правата на човека за академичния състав получава различни отговори. От осемнадесетте преподаватели, участващи в проучването, пет твърдят, че знаят за съществуването на такива курсове (НБУ, ЮЗУ, ВТУ и ВСУ), десет, че не знаят (БСУ, НБУ, СУ, УНСС и ВТУ), а три оставят въпроса без отговор. Пълно единодушие е постигнато само между участниците от ЮЗУ, доколкото и двамата отговорят с „да“. Единственият участник от ВСУ също дава положителен отговор, но отговорите от НБУ и ВТУ са по-нюансирани. По-конкретно, само един от участниците от НБУ е отговорил „да“, а

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

останалите четирима са наклонили скалата в обратна посока. По същия начин един от участниците в ВТУ твърди, че знае, но другият декларира, че не знае за наличието на такъв вид обучение.

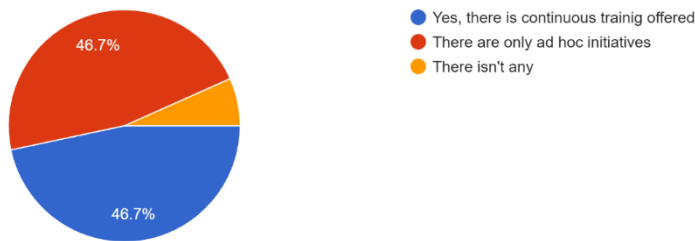
17. Are you aware of any relevant professional human rights training that is available to academic staff?
16 responses

Що се отнася до основните институции, които понастоящем работят в областта на правата на човека, отговорилите на този въпрос са деветима (БСУ, НБУ, СУ, ЮЗУ, УНСС и ВТУ), а другата половина са оставили въпроса без отговор. Най-често споменаваните от участниците институции са Омбудсманът на Република България, Българският хелзинкски комитет и Фондация „Български адвокати за правата на човека“, като всяка от тях се споменава по три пъти. Институциите, споменати по веднъж, са Агенцията на Европейския съюз за основните права ([FRA](#)), Европейската мрежа на органите за равенство ([EQUINET](#)), Академията по европейско право ([ERA](#)), Европейската комисия и министерствата на правосъдието, външните работи и вътрешните работи на България. Има и общи позовавания на съдилища, неправителствени организации и адвокати.

По въпроса дали техните университети предлагат продължаващо обучение или подготовка в областта на правата на човека, седем участници заявяват, че такова е налично (НБУ, СУ, ЮЗУ, УНСС и ВСУ), петима - че то е достъпно само чрез *ad hoc* инициативи (БСУ, НБУ и УНСС), трима смятат, че такова изобщо няма (БСУ и ВТУ), а останалите трима не са отговорили на въпроса (ВТУ, УНСС и ВСУ).

19. Is there any continuous human rights education or training offered, or is this based on ad hoc initiatives?
15 responses

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

От дванадесетте участници, които отговарят, че техните институции предлагат обучение в областта на правата на човека (чрез *ad hoc* инициативи или по друг начин), само четирима са дали по-подробни отговори. По-конкретно, един от тримата участници от БСУ обяснява, че „в рамките на отделни проекти са се провеждали обучения по права на човека по отношение на студенти, млади юристи и адвокати, както и на магистрати. В програмите за обучение на магистрати и адвокати са включени теми по защита правата на човека. Няма обаче обучения, насочени към преподавателите“. Освен това един от участниците от СУ заявява, че такъв вид обучение се предоставя от Академията по европейско право, а другият - че свързани с материята обучения се провеждат периодично в техния университет. По същия начин двама участници от НБУ сочат, че от 2016 г. насам техният университет е домакин на ежегоден интердисциплинарен форум по правата на човека, който предлага „семинари и лекции на учени и практикуващи от България и чужбина“.

Предвид гореизложеното изглежда, че има значителен дефицит в наличието на обучение по правата на човека за анкетираните участници. Повечето инициативи са външни и не са специално пригодени към нуждите за преподавателите в областта на правата на човека. Информацията за периодичността и съдържанието на тези възможности също е ограничена, което води до предположението, че в оценяваните университети почти не съществуват пътища за продължаващо образование в областта на правата на човека.

Заключителни бележки

Резултатите от въпросниците и информацията, събрана от публично достъпни ресурси, показват, че през годините в България преподаването по права на човека се е развивало чрез конкретни избираеми или задължителни курсове или чрез включването в други курсове на въпроси, свързани с правата на човека. Въпреки това общото впечатление е, че, оценени спрямо международните стандарти, подобни развития са недостатъчни. Всъщност, наличието на програми варира значително, а освен магистърската програма в СУ, няма друга подобна програма в останалите университети. Учебните материали на български език се нуждаят от подобрене, както по отношение на обхвата, така и на дълбочината и на актуалността им. В това отношение е налице очевидна необходимост от по-специализирана юридическа литература по права на човека на български език, която да обхваща по-широк кръг от теми и да се занимава със съвременни въпроси в по-широк мащаб. Използват се учебни материали на английски език, но те също трябва да бъдат редовно актуализирани. През годините са се подготвяли кадри, които да преподават права на човека, като получаването на докторска степен по въпроси е възможно по тема, свързана с правата на човека, макар и по докторски програми по конституционно право, международно публично право или право на ЕС, тъй като няма специална докторска програма по правата на човека. Що се отнася до продължаващото обучение по права на човека, може да се констатира, че има няколко

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

доставчика на такава, но липсва координация между университетите и другите участници по отношение на обхвата и темите на тези обучения. Всеки от тези доставчици изглежда предоставя обучение по въпроси, свързани с неговия експертен опит или интереси, в зависимост и от наличното финансиране. Събитие, посветено на преподаването в областта на правата на човека или правното образование, с модул за преподаването по права на човека, което да се организира ежегодно или два пъти годишно като междууниверситетско събитие, може да бъде полезен форум, на който обсъждането на релевантните въпроси да се случва периодично и дори да се предоставя обучение за преподаватели, особено за млади учени.

Препоръки

Въз основа на информацията, събрана и оценена при изготвянето на доклада, към българските университети и българските институции, отговорни за висшето образование, се отправят следните препоръки:

- Включване на обучение по права на човека като задължителна част от учебната програма в българските университети, предлагащи висше образование по специалност „право“;
- Разработване на учебни материали на български език с необходимата дълбочина и съдържателен обхват относно международното и европейското право в областта на правата на човека и тяхната актуализация през период от 3 – 5 години или друг подходящ интервал;
- Разработване на докторска програма по защита права на човека;
- Осигуряване на непрекъснато обучение за преподаватели и други специалисти, ангажирани в системата на висшето образование;
- Организиране веднъж или два пъти годишно на форум, посредством който отговорните институции да се ангажират периодично с въпросите на образованието в областта на правата на човека;

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

Речник на съкращенията

РУ — Русенски университет „Ангел Кънчев“

БСУ — Бургаски свободен университет

НБУ — Нов български университет

ПУ — Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

СУ — Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ЮЗУ — Югозападен университет „Неофит Рилски“

УНСС — Университет за национално и световно стопанство

ВТУ — Великотърновски университет „Св. Кирил и Методий“

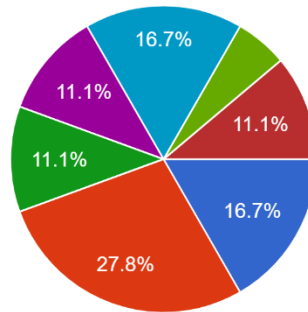
ВСУ — Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

Приложение 1: Отговори на преподавателите на анкетата „Ефективност на преподаването по права на човека в българските университети“

Which university do you teach at?

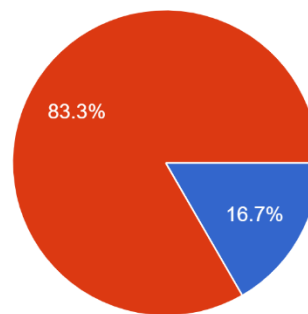
18 responses

- Bourgas Free University
- New Bulgarian University
- Plovdiv University
- Southwest University - Blagoevgrad
- Sofia University
- University of National and World Economy
- University of Ruse
- Varna Free University
- Veliko Tarnovo University

1. Are there any compulsory courses on human rights law at your university?

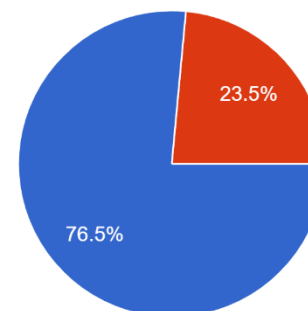
18 responses

- Yes
- No

2. Are there any elective courses on human rights law?

17 responses

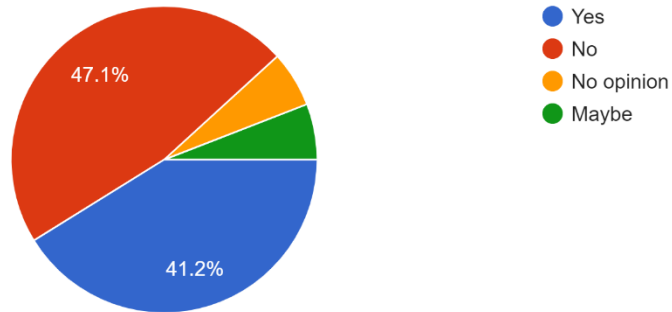

- Yes
- No

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

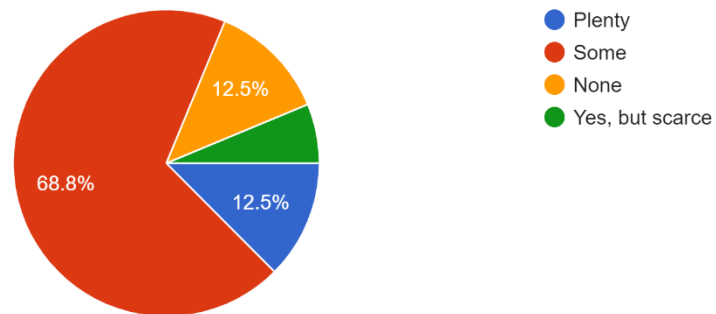
5. Do you think that Human Rights Law, as an independent course, must be related to the general Constitutional Law (an independent course, but still within the framework of Constitutional Law studies)?

17 responses

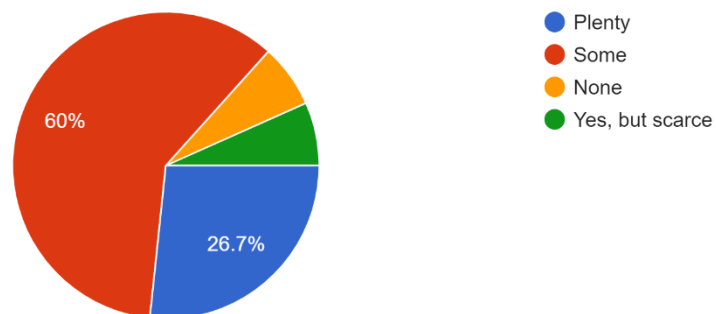
7. Are there dedicated teaching materials in Bulgarian on international and European human rights law?

16 responses

8. Are there dedicated materials in Bulgarian on the case-law of the Bulgarian Constitutional Court and the ordinary courts, ECtHR and the ECJ on human rights issues?

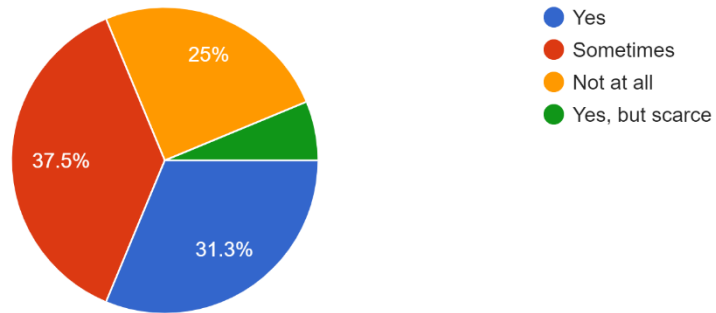
15 responses

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

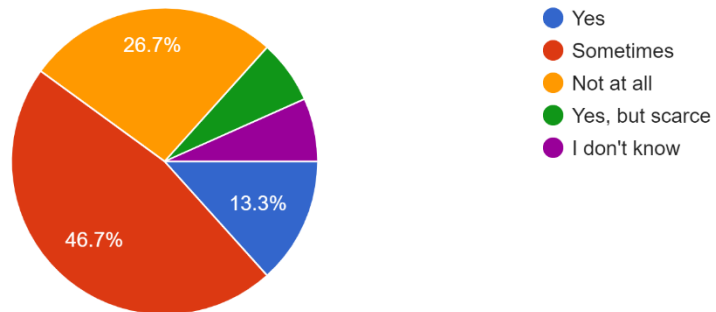
9. Are English language teaching materials being used?

16 responses

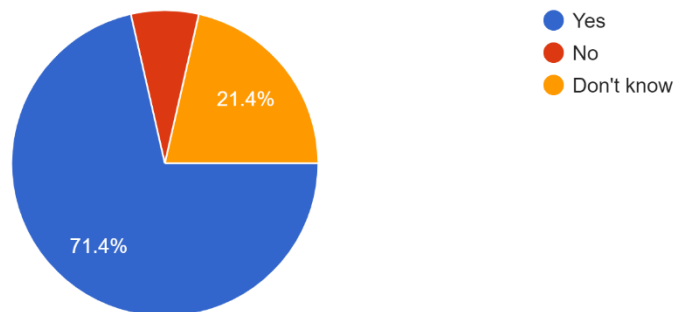
10. Is literature on other languages used?

15 responses

Are any of them teaching a human rights course?

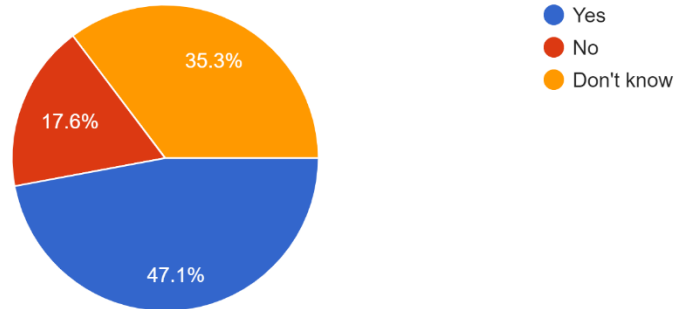
14 responses

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

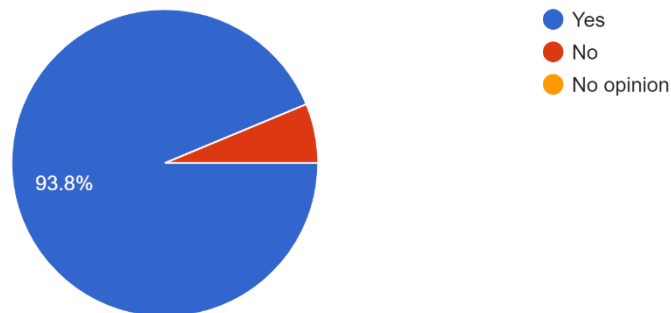
Does academic staff with different, but related expertise (administrative law, criminal law, family law, etc.) follow any human rights professional training to stay up to date with the latest developments in the human rights field?

17 responses

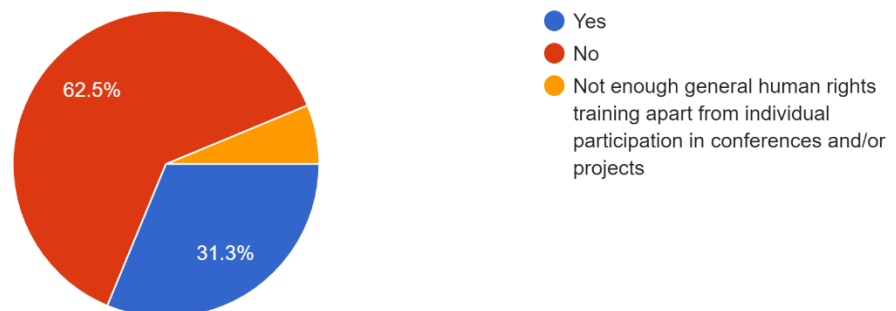
16. Is there a general preparedness and willingness on your part to incorporate human rights legal issues within the respective course(s) you teach?

16 responses

17. Are you aware of any relevant professional human rights training that is available to academic staff?

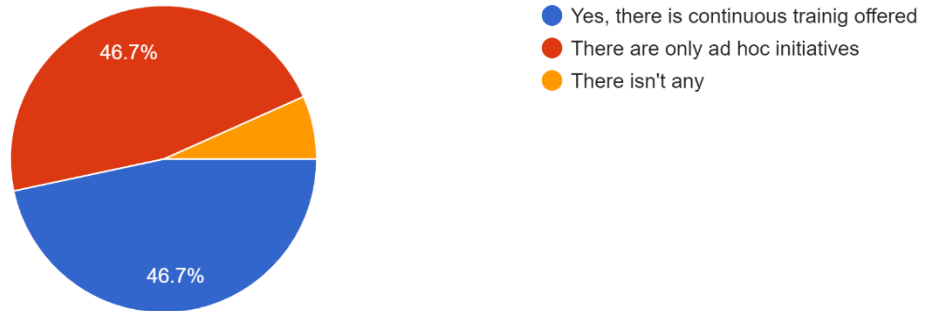
16 responses

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

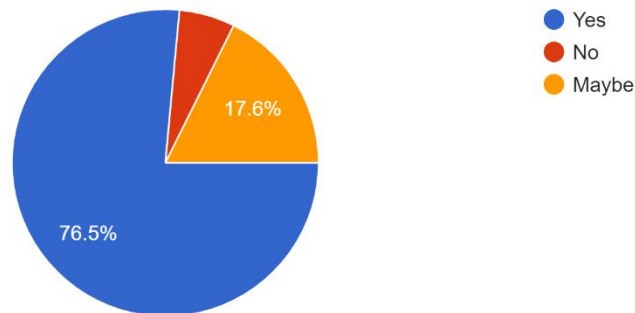
19. Is there any continuous human rights education or training offered, or is this based on ad hoc initiatives?

15 responses

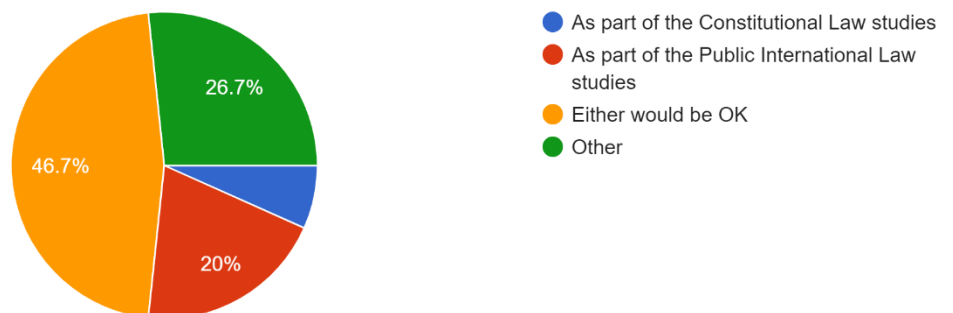
20. Would you be willing to teach a course on human rights law, if a guideline and a sample curriculum were available?

17 responses

24. If Human Rights Law becomes a mandatory course, where should it be placed in your opinion?

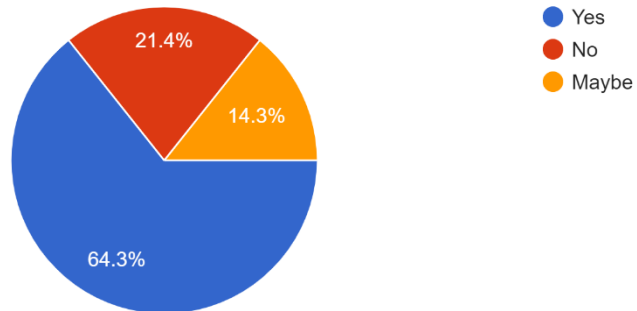
15 responses

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

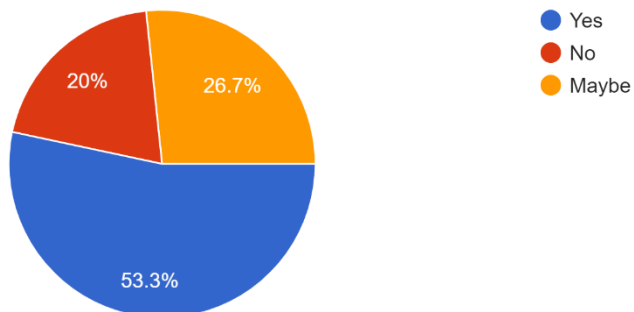
25. Can you integrate part of a sample curriculum on Human Rights Law in a course you are currently teaching?

14 responses

26. Would you be willing to contribute to an edited volume on human rights law that can be used as a human rights law textbook in Bulgarian?

15 responses

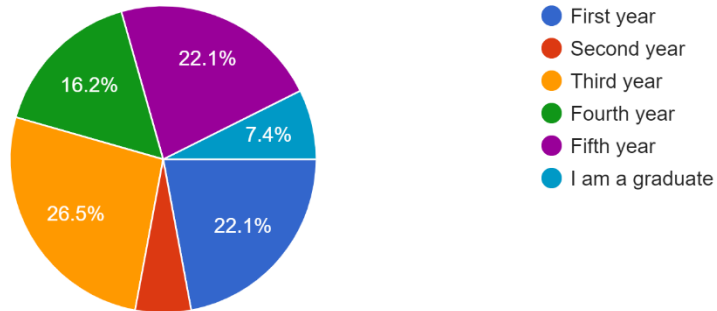

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

Приложение 2: Коментари на студентите към проучването „Ефективност на преподаването на право в областта на правата на човека във висшите учебни заведения в България“

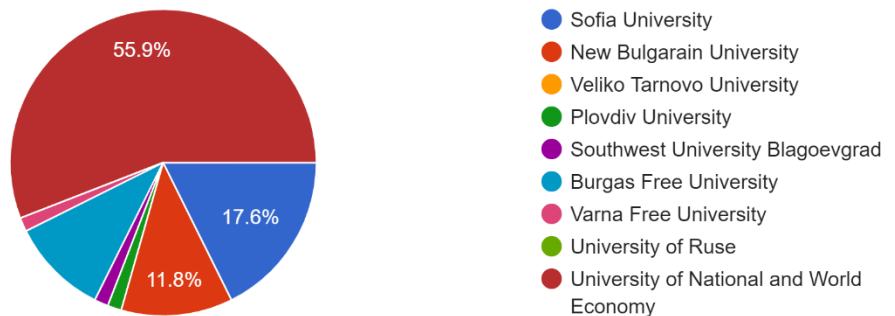
What year are you in at university?

68 responses

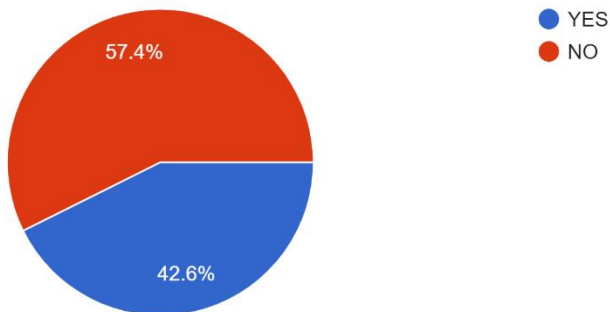
Which university do you study at?

68 responses

1. Have you taken any course on human rights law during your law studies?

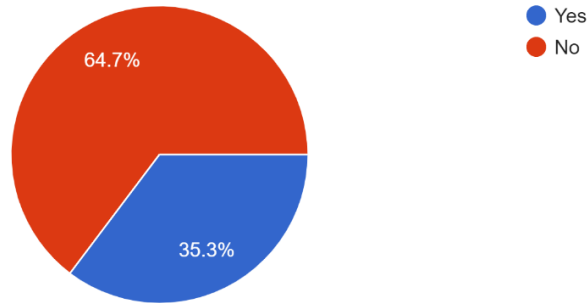
68 responses

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

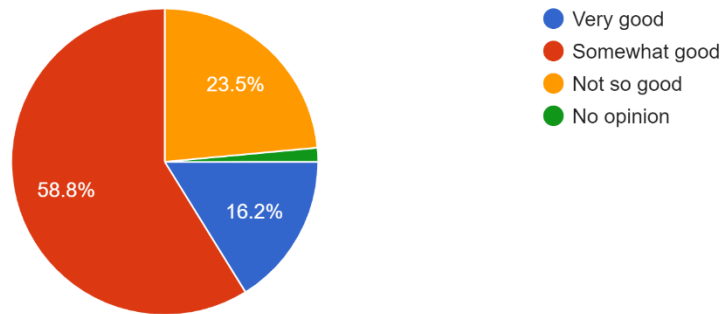
2. Have you followed any seminars or other activities on human rights law during your legal studies?

68 responses

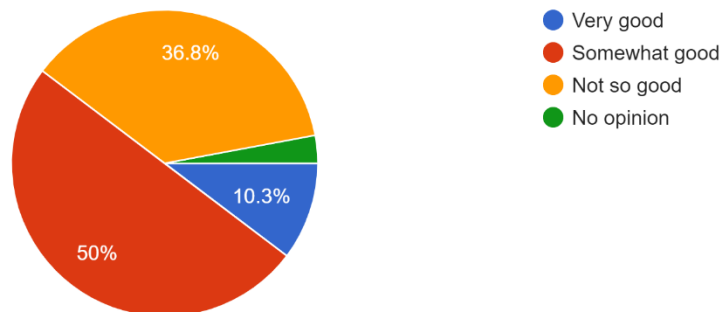
4. How do you assess your overall knowledge of human rights law?

68 responses

5. How do you assess your knowledge of the case-law concerning human rights matters of the Bulgarian Constitutional Court, the European Cour...s and the Court of Justice of the European Union?

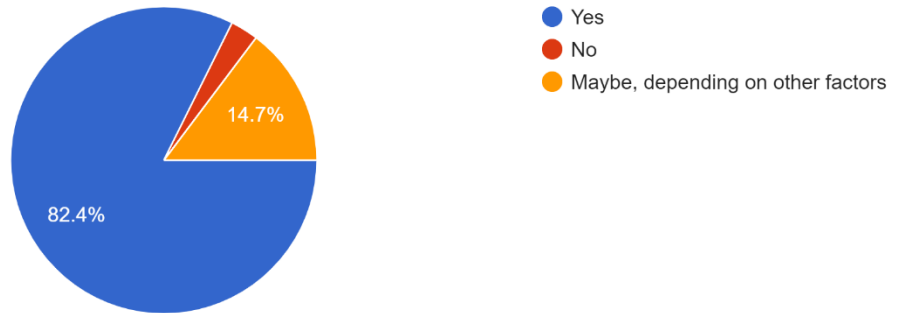
68 responses

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

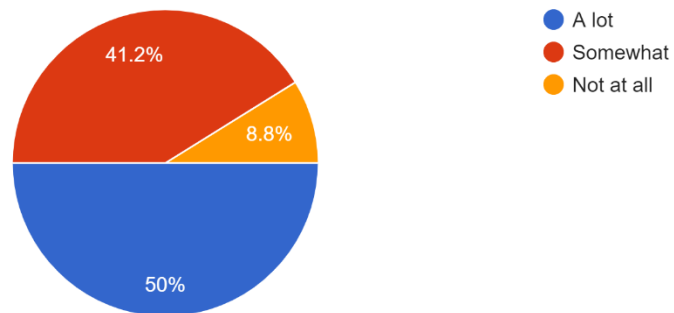
9. Would you be willing to take a course on human rights law, if it were available at your law school?

68 responses

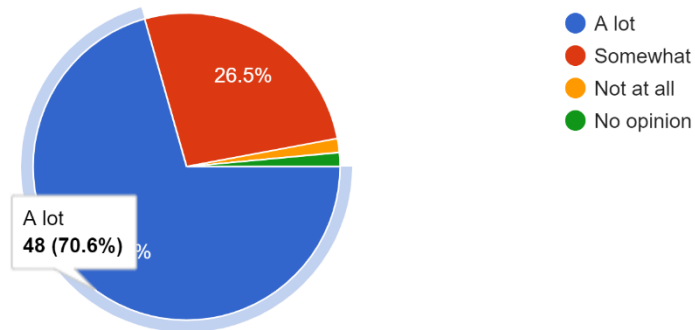
11. To what extent would the availability of adequate learning materials affect your decision on whether to take an elective course on human rights law?

68 responses

13. To what extent do you think that human rights-related issues are going to be useful for your professional activity as a lawyer?

68 responses

Дейност 2: Изграждане на капацитет за въвеждане на ефективно преподаване на права на човека в юридическите факултети на българските университети

14. If Human Rights Law becomes a mandatory course, where do you think it should be placed?
68 responses

